MIJLOACE DE CONSTRUCȚIE A DISCURSULUI PAMFLETAR

Ana FERAFONTOV
Universitatea de Stat din Moldova

Rezumat: Discursul pamfletar se compune dintr-o serie de mijloace expresive, care generează semnificații și conduc la configurarea semnificației generale a mesajului. Ironia este elementul de bază al pamfletului, exteriorizând atitudinea autorului față de subiectul abordat și modelând atitudinea publicului. De asemenea, mărcile stilistice, elementele oralității, figurile de stil, jocurile de cuvinte constituie mijloace de construcție a discursului pamfletar.

Cuvinte-cheie: *pamflet, discurs, mijloace de construcție, lexic, limbaj violent, registru, ironie, sarcasm, figuri de stil, mărci stilistice, oralitate, semnificație.*

Abstract: Pamphlet discourse is composed of a series of expressive means that generate different meanings and lead to the overall message meaning configuration. Irony is the basic element of the pamphlet, outlining the author`s attitude toward the speaking subject and forming the publicist`s attitude. Stylistic brands, oral elements, style figures, word games are the means of constructing pamphlet discourse.

Keywords: *pamphlet, discourse, means of construction, vocabulary, strong language, register, irony, sarcasm, figure of speech, stylistic brand, orality, meaning.*

La momentul apariției sale, cuvântul „pamflet” era înțeles ca specie literară, în versuri sau în proză, cu caracter satiric, care ataca o problemă de ordin social/ politic, o persoană, anumite concepții etc. În literatura română se cunosc mai mulți autori de pamflete, printre care: D. Bolintineanu, B.P. Hasdeu, N.D. Cocea, T. Arghezi, C. Petrescu etc., deși elemente de pamflet pot fi identificate și la alți scriitori.

Odată cu apariția și dezvoltarea presei, pamfletul apare nu doar ca specie literară, dar și ca specie publicistică. În prezent se observă extinderea semantică a cuvântului „pamflet”, ajungând să fie interpretat, după cum afirmă R. Zafiu, ca: „fie orice text umoristic, fie atacul la persoană autoprotejat de scuza estetică” [5]. În unele surse franceze [2] se vehiculează ipoteza declinului pamfletului, existând opinia că în contextul minimizării violenței în spațiul occidental și al „civilizării” câmpului politic pamfletul nu mai constituie un instrument esențial în competiția politică. În spațiul românesc pamfletul este practicat de către mai mulți publiciști, printre care îi menționăm pe: T. Octavian, M. Dinescu, Al. Ștefănescu, L. Munteanu, D. Bușcu ș.a.

Pamfletul, ca specie publicistică, corespunde trăsăturilor de bază ale limbajului publicistic: accesibilitate, actualitate și noutate. În ceea ce privește accesibilitatea, discursul pamfletar se compune din elemente clare și cunoscute publicului, de obicei fiind evitate structurile complexe, cuvintele rar întâlnite,

exagerarea neologismelor etc. Autorii de pamflete utilizează mijloace prin care încearcă să se apropie de receptor, în acest sens oralitatea fiind un instrument de exprimare. Totodată, pamfletul este actual, el nu trăiește în afara contextului sociopolitic în care se naște. Anume strânsa legătură cu realitatea face ca viața unui pamflet să fie scurtă, pamfletul fiind în vigoare atâta timp cât este valabil referentul său, adică situația pe care o descrie. De asemenea, pentru a capta și reține atenția publicului, pamfletul trebuie să vină cu o noutate, care constă atât în abordarea originală a unei probleme/situații, cât și în mânuirea dibace a limbajului.

Efectul stilistic al limbajului în pamflet este furnizat de varietatea mijloacelor de construcție a discursului. Deși se atestă aproximativ aceleași mijloace de construcție a pamfletelor, cu certitudine, forma acestora depinde în mare parte de personalitatea autorilor. În acest sens, Antonio Patraș afirma că „personalitatea pamfletarului dictează forma particulară a pamfletului însuși".

Mijloacele de construcție a pamfletului sunt foarte diverse, contribuind toate la realizarea funcțiilor acestei specii publicistice. „Ironia, litota, exagerarea burlescă, limbajul argotic în mimeză, parodierea (a jargoanelor, a dialectelor), pastișa, jocurile de cuvinte (...), joncturile morfologice – toate acestea sunt strategiile pamfletarului, alături de fabulație, alegoria satirică, paradoxul ironic" [*apud* 3].

În continuare vom analiza câteva texte reprezentative a cinci autori: Lelia Munteanu (*Regina Angliei, la masă cu Prințul Haosului. Onoruri și huiduieli,* martie 2018) – L.M., Tudor Octavian (*Legendele mizeriei, Cei care își iubesc sărăcia,* 2012) – T.O., Constantin Tănase (*Și cu asta ce-am făcut?*) – C.T., Mircea Dinescu (*La schi cu taica Iohannis,* martie 2018) – M.D., Doru Bușcu (*În paharul lui Juncker stă, tăcut, un nou lidér,* martie 2018) – D.B. Criteriile care au stat la baza selectării textelor a fost actualitatea textelor și varietatea mijloacelor de exprimare utilizate.

Elementul de bază al pamfletelor studiate îl constituie ***ironia***, figură prin care se afirmă contrariul celor spuse. Astfel, ceea ce afirmă emițătorul este invers proporțional cu ceea ce el gândește și cu ceea cu înțelege receptorul. Vom examina câteva exemple reprezentative în care ironia devine o armă pe care pamfletarii o utilizează în vederea susținerii propriilor convingeri:

- „… aflați sub comanda unei cucoane apretate și folcloristice, ce se dovedește până la urmă a nu fi guristă la ansamblul „Ciocârlia", ci prim-solistă la Guvern și care dă impresia că reține melodia compozitorului Dragnea, dar uită repede textul și de-aia umblă mai tot timpul cu o coală de hârtie în mână …" (M.D.) – se face referire la doamna Viorica Dăncilă, premierul României, care deține șefia Guvernului („prim-solistă la Guvern") și împărtășește convingerile politice ale lui Liviu Dragnea (numit aici „compozitor", adică cel care dă tonul). A doua parte – „dar uită repede textul și de-aia umblă mai tot timpul cu o coală de hârtie în mână"

– este un sarcasm la adresa premierului Dăncilă, subliniind incapacitatea acesteia de a-și îndeplini obligațiile fără a fi influențată;

- „… iar oligarhii ruși se simt la Viena ca la ei acasă de când le-au cumpărat derdeluşurile, conductele de petrol și potcoavele de la armăsarii împăratului Franz Josef.” (M.D.) – prin acest exemplu se lezează demnitatea rușilor, că aceștia și-au vândut patrimoniul pentru a ajunge în Europa. Totodată, „potcoavele de la armăsarii împăratului Franz Joseph” (împăratul Austriei între 1848 și 1916) – împărat străin, împărat al unei țări europene – sunt puse în aceeași linie cu conductele de petrol (care constituie cea mai mare bogăție a rușilor);
- „… au coborât cu hârzobul din cer …” – expresie ironică cu sensul de a veni pe neașteptate, se adresează „bonzilor de la Mercedes, BMW și Siemens AG” (M.D.);
- „Consiliul European ... cu un aparat birocratic perfect, capabil să satisfacă orice capriciu european ...” (D.B.) – în special cuvântul „perfect” stârnește umorul, întrucât se afirmă inversul: într-o instituție de așa nivel nu ar trebui să existe niciun fel de birocrație, cu atât mai mult „perfectă”. De asemenea, ironia rezultată din sintagma „capabil să satisfacă orice capriciu european” are rolul de a-i plasa în ridicol pe „capricioșii” europeni, care sunt obișnuiți ca totul să corespundă celor mai înalte standarde;
- „Neobișnuit cu contestațiile, prințul a acoperit larma străzii cu afișe mari, pe care lângă chipul său stă scris cu litere de-o șchioapă: «El aduce schimbare în Arabia Saudită»” și „... deasupra princiarului său creștet ...” (L.M.) – în aceste exemple ironia îi servește autoarei pentru a-l plasa în ridicol pe prințul Arabiei Saudite, Mohammad bin Salman, care constituie figura centrală a pamfletului. Din aceste exemple se desprinde atitudinea dezaprobatoare și persiflatoare față de comportamentul prințului.

În unele situații ironia accentuează discrepanța dintre realitate și ideal, rezultând un efect comic. În alte cazuri ironia are rolul de a demasca, de a scoate la lumină intenții și fapte ascunse, de a face ridicol, de a denunța anumite vicii ale societății și, în special, ale clasei politice. În același timp, ironia pune în evidență atitudinea pamfletarului față de obiectul descris și, bineînțeles, influențează atitudinea publicului.

Trebuie să menționăm că, pe lângă limbajul standard, pamfletele conțin numeroase mărci stilistice. Astfel, în textele studiate am identificat o serie de ***cuvinte familiare***: *belea* (nevoie, năpastă), *naiba* (dracul), *lihnit (de foame), ifos* (mândrie excesivă), *june* (și *înv*., tânăr), *spălățel* (cu aspect și ținută îngrijită), *spăsit* (smerit), *gurist* (solist vocal), *ochelarist* (persoană care poartă ochelari), *a catadicsi* (a găsi de cuviință); ***cuvinte populare***: *boccie* (cu trăsături grosolane, urâte), *obidă* (întristare adâncă, durere sufletească), *taică* (tată), *musai* (neapărat),

ăl (acela), *doftor* (doctor), *felcer* (persoană cu pregătire medicală medie), *vraci* (medic), *opăreală* (iritație a pielii), *geaba* (degeaba), *de-aia* (de aceea), *a zice în dodii* (a vorbi fără șir), *a lăsa de izbelişte* (a lăsa la voia întâmplării, fără supraveghere), *pantalonii în vine* (lăsați mai jos de talie); ***argouri***: *meclă* (față), *a cobzări* (a avea contact sexual); ***regionalisme***: *bojdeucă* (casă țărănească mică, sărăcăcioasă), *a coborî cu hârzobul din cer* (a fi superior altora, privilegiat); ***jargoane***: *ciumățică* (maladie cu transmitere sexuală); ***ocazionalisme***: *pesedist* (membru al Partidului Social-Democrat), *adjunctivită* („boala" de a fi adjunct). Cuvintele familiare, cuvintele populare, argourile și regionalismele, alături de alte elemente ale oralității, stabilesc un contact între emițător și receptor, deoarece prin acestea pamfletarul se plasează la același nivel cu publicul și permite o „comunicare" mai familiară. Totodată, mărcile stilistice menționate, în special ocazionalismele, contribuie la originalitatea textului, constituind un element de noutate.

În afară de acestea, identificăm ***diminutive*** („*nășica* Merkel", „Iohannis să dea *fuguța* la verișorii săi austrieci" (M.D.)) cu diferite nuanțe semantice, care redau atitudinea negativă, persiflatoare, depreciativă a autorului. Pe de o parte, aceste două exemple, care conțin termeni de rudenie (năşică, verișor), reliefează relațiile speciale, ascunse de ochii majorității, care se stabilesc între demnitarii diferitor țări. Pe de altă parte, aceste exemple ironizează tendința demnitarilor din țările mai puțin dezvoltate de a se pune în relații bune cu demnitarii de talie mondială.

Trebuie să subliniem că discursul pamfletar se caracterizează prin oralitate, fiind întâlnite multiple elemente de oralitate. Pe lângă cuvintele populare, familiare, argouri, regionalisme și diminutive, despre care am vorbit *supra*, în pamfletele analizate am identificat o serie de mărci ale prezenței emițătorului în discurs: „au coborât cu hârzobul din cer, *ce să mai spunem*?" (M.D.), „Să profităm, *zic*." (D.B.), „*asta spun*, că nu există întotdeauna soluții care ameliorează", „*vorba ceea*" (T.O). Prin intermediul acestor construcții, emițătorul stabilește și menține legătura cu receptorul, se plasează la același nivel cu receptorul, devine mai convingător și personalizează discursul. Astfel, emițătorul dă impresia unei comunicări „vii" cu receptorul, câștigându-i încrederea.

O trăsătură definitorie a pamfletului este violența limbajului – pamfletele abundă în ***lexeme cu tentă negativă*** care descriu situații, persoane, împrejurări, realități: calic, chinuit, desfrâu, infecție, jegos, mizerie, necăjit, odios, pacoste, paupertate, prost, sordid. Lexemele cu sens negativ care se referă la persoane, denigrându-le și distrugându-le imaginea au fost clasificate de R. Cesereanu în nouă registre [1]. În textele cercetate am identificat mai multe exemple care se încadrează în această clasificare, după cum urmează:

1) registrul subuman: *prost, paria, declasat, pacoste, asocial, calic, boccie*;
2) registrul igienizant: *infecție cronicizată, pacient, ciumat*;

3) registrul infracțional: *criminal de război, golan, intelectual falit*;
4) registrul bestiar: *acvilă cu ouă de aur, purcel mistreț*;
5) registrul religios: *bond*;
6) registrul funebru: *Iohannis ar muri bogat*;
7) registrul xenofob și rasist: *skinhead*.

În textele analizate nu am identificat lexeme care s-ar încadra în registrul putridului și al excrementialului sau în registrul sexual/libidinos, dar nu este exclus că acestea ar putea fi întâlnite în alte texte ale aceloraşi autori.

Deseori pamfletarii sunt acuzați de exces de agresivitate în exprimare, lipsind în acest fel cititorul de dreptul la opinie. Deși această idee poate fi argumentată prin necesitatea de „ecologizare lingvistică a spațiului public", considerăm totuși că există mai multe argumente pentru a susține existența limbajului pamfletar în forma sa autentică. Excluderea exemplelor citate *supra* ar diminua efectul stilistic al pamfletului și ar reduce din semnificații.

Un rol important în construcția semnificației în cadrul pamfletelor îl au ***figurile de stil***, care inundă genul pamfletar și contribuie la configurarea originală a sensurilor. Cele mai frecvente sunt figurile de modificare a sensului cuvintelor, care intervin în enunț și produc o transformare a semnificațiilor, cu multiple efecte stilistice. În continuare vom urmări semnificațiile generate de aceste figuri și valoarea lor pentru textele cercetate.

În pamfletele studiate, ca mijloc de construcție a discursului de cele mai multe ori apare metafora, cu diferite niveluri de profunzime. Bineînțeles că într-un asemenea tip de texte apare metafora jurnalistică, care se percepe ușor de către public, dar care are efecte stilistice surprinzătoare:

„Prințul Haosului" (L.M.) – domină tot textul și îl presupune pe prințul Arabiei Saudite, Mohammad bin Salman, care este descris ca prinț „al haosului" din motivul lipsei sale de cunoștințe și experiență în domeniul conducerii, care adică încearcă să facă pace și ordine în țară, dar de fapt generează un haos în țară și în relațiile cu alte țări;

„Arabia Saudită e o acvilă cu ouă de aur" (L.M.) – pune în evidență valoarea relațiilor dintre Marea Britanie și Arabia Saudită: pentru Marea Britanie parteneriatul cu Arabia Saudită este foarte avantajos, motiv pentru care este gata să accepte unele „neplăceri" legate de acest parteneriat;

„frâiele regatului" (L.M.) – metafora autorității în persoana prințului Mohammad bin Salman, care a preluat controlul în vederea schimbării parcursului țării;

„mâna fermă a președintelui Trump" (L.M.) – metafora protecției și aprobării de care beneficiază prințul Mohammad bin Salman din partea președintelui SUA;

„chemarea traiului de cavernă" (T.O.) – rezumă ideea pe care o transmite autorul pamfletului *Legendele mizeriei*: oamenii care au în obișnuință traiul

de cavernă nu pot fi schimbați în niciun fel; oricât ar încerca autoritățile să le îmbunătățească condițiile de trai, aceștia se vor întoarce iarăși la modul lor „comod" de viață;

„sărăcia – o virtute și un temei al moralității" și „sărăcia e destin" (T.O.) – metafore care tratează problema sărăciei prin prisma celor care o trăiesc: unii consideră că este o virtute, că doar cei săraci sunt cu adevărat oameni cumsecade, alții consideră că așa le este destinul, că viața i-a sortit să fie săraci;

„treptele de jos ale ambiției" (T.O.) – se referă la condiția sărăciei drept la o caracteristică nu doar fizică, ci și morală: cei care au destulă ambiție reușesc să urce mai sus pe scara vieții;

„marii chirurgi"(M.D.) – metafora specialiștilor calificați de talie înaltă din Europa care ar fi așteptați să vină în România în vederea acordării de asistență;

„ducesele paradisului fiscal" (D.B.) – îi subînțelege pe liderii europeni care controlează inclusiv finanțele, iar utilizarea cuvântului feminin „ducesele" face referire la doamna Angela Merkel, unul dintre liderii europeni de bază;

„piscurile politice ale lumii" (D.B.) – presupune funcțiile înalte la nivelul Uniunii Europene, spre care tinde președintele României Klaus Iohannis;

„zoaiele generozității" (D.B.) – ține de acceptarea de către Occident a servilismului exagerat al românilor și a tendinței lor de a intra în voie marilor puteri.

Epitetele, dintre care unele orientate spre domeniul politic („ani grei cu crize" (C.T.), „huiduieli copioase" (L.M.), „pipernicita cancelarie" (M.D.), „euforia puterii" (L.M.), „odihnă politică", „țară nerăbdătoare", „țară obraznică", „instituție lentă" (D.B.), „tocilarii clasei" (M.D.)), au rolul de a exagera anumite realități pentru a crea efectul surprizei, dar și al augmentării semnificației. De exemplu, sintagma „om croit pe dos" (T.O.) va fi mai expresivă decât „om prost/incompetent", iar epitetele cromatice „legenda neagră" și „adevăr negru" (T.O.) descriu mai bine viața cartierelor sărace decât sintagmele „legendă tristă" sau „adevăr trist".

Comparațiile („am votat ca proștii" (C.T.); „Bucureștiul arăta ca un ghetou controlat de bande de adolescenți" (T.O.); „gigolo mai bătrân decât veacul" (M.D.); „oligarhii ruși se simt la Viena ca la ei acasă" (M.D.); „l-a plimbat [*pe Iohannis*] prin funcții ca pe un meteorit mut" (D.B.); „Summitul UE – un fel de chef al peților" (D.B.)) se construiesc pe baza analogiilor dintre realități plasate în diferite dimensiuni (București – ghetou, Viena – „acasă" pentru ruși, Iohannis – meteorit mut, Summitul UE – chef al peților), pentru a explicita anumite lucruri, pentru a-l face pe receptor să-și construiască imaginea și pentru a-l ajuta să înțeleagă gravitatea situațiilor. Dacă autorul ar fi spus „am votat neînțelept", afirmația sa ar suna banal, fiind evidentă pentru cititori. Dar atunci când pamfletarul scrie „am votat ca proștii", lezând competența publicului de a lua decizii corecte, efectul este mult mai puternic.

În afară de acestea, apare sinecdoca („coana Europa” (M.D.), „România e prea iute” (D.B.), „Occidentul are tendința…” (D.B.), „umanitatea are boli nevindecabile” (T.O.)), care se bazează pe raportul de ordin cantitativ (înalții demnitari europeni, locuitorii României, locuitorii țărilor vestice, toți oamenii de pe glob, de orice etnie, naționalitate, clasă socială etc.). De asemenea, trebuie menționat și oximoronul („onoruri și huiduieli” (L.M.), „mizeria contează” , „iubesc sărăcia”, „sărăcia – o virtute”, „fatalitate suportabilă”, „străzi care nu duc nicăieri” (T.O.), „discriminare pozitivă” (D.B.)), care suprapune realități total incompatibile – de exemplu, este imposibil să-ți placă și să iubești sărăcia, orice stradă duce undeva, orice discriminare presupune un efect negativ.

Discursul pamfletar se caracterizează prin expresivitate pronunțată grație mijloacelor care îl compun. Dintre acestea subliniem ironia, care, suprapunând realitatea dorită și cea existentă, generează umorul și, în același timp, atrage atenția asupra plăgilor societății. De asemenea, menționăm mărcile stilistice, prin care emițătorul stabilește un contact cu receptorul și conferă limbajului un caracter activ. Pe lângă acestea, este important să atenționăm asupra figurilor de stil, care au rolul de a exprima atitudinea personală a emițătorului față de obiectul descris și de a-l implica afectiv pe receptor.

BIBLIOGRAFIE

1. CESEREANU, R. Imaginarul violent al românilor. In: România literară, 2002, nr. 12. Disponibil: http://www.romlit.ro/index.pl/imaginarul_violent_al_romnilor.
2. LE BART, Ch. Le pamphlet politique aujourd’hui. Une catégorie honteuse? In: Mots, 2009, nr. 91, p. 67-81.
3. MOLEA, V. Oralitatea în textul publicistic actual românesc. Chișinău: Prut Internațional, 2016, 252 p.
4. PATRAȘ, A. Pamflet, politică și literatură. In: România literară, 2015, nr. 3. Disponibil: http://www.romlit.ro/index.pl/pamflet_politic_i_literatur.
5. ZAFIU, R. De pamflet. In: Dilema veche, 2013, nr. 512. Disponibil: http://dilemaveche.ro/sectiune/tilc-show/articol/de-pamflet.